

Міністерство освіти і науки України
Державний заклад
«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ імені К. Д. УШИНСЬКОГО»

БІЛОШИЦЬКА АНАСТАСІЯ СЕРГІЇВНА

УДК: 159.9+159.923.3+159.9.07

**ІНДИВІДУАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РІВНЕВОЇ
СТРУКТУРИ САМОДОСТАТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ**

19.00.01 – загальна психологія, історія психології

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Одеса – 2017

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Державному закладі «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор психологічних наук, професор
Казанжи Марія Йосипівна,
Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», професор кафедри загальної та диференціальної психології.

Офіційні опоненти: доктор психологічних наук, професор
Вірна Жанна Петрівна,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
декан факультету психології;

кандидат психологічних наук, доцент
Степаненко Лариса Вікторівна,
Державний вищий навчальний заклад
«Донбаський державний педагогічний університет», доцент кафедри психології.

Захист дисертації відбудеться «04» березня 2017 р. о 9.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д.41.053.03 у Південноукраїнському національному педагогічному університеті імені К.Д. Ушинського за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 26, конференц-зала.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 36.

Автореферат розісланий «03» лютого 2017 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

О.Г. Бабчук

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. На сьогоднішній день суспільство переживає суспільно-економічні та духовно-культурні перетворення. Кожен член сучасної громади має забезпечувати життєдіяльність власними силами, водночас, не відмежовуючись від спільноти, враховуючи інтерференцію континууму суспільних ситуацій та обставин в особисте життя, що і зумовлює зростання актуальності наукового дослідження феномену самодостатності та його структурних утворень як визначальних в забезпеченні функціонування самодостатної особистості.

У сучасній психології самодостатність розглядається: як захисний механізм та прояв самозбереження нарцисичної людини (А. Х. Моделл, Р. Н. Раскін), показник соціально-психологічної адаптації (Ф. Б. Березин, Т. В. Барлас, Ж. П. Вірна, В. М. Мельников, Л. В. Степаненко), психологічний мотив дитячої образи та незалежності (Д. Лапслі), риса інтровертованої особи (К. Юнг), прояв невротичних тенденцій (К. Хорні), особливість поведінки людини в контексті її фінансового благополуччя (К. Д. Вос, М. Р. Гуд, Н. Л. Мід), риса особистості, що проявляється та є значущою у сфері педагогічної підтримки та виховання (О. В. Гречаник, О. В. Мельник); у контексті її зв'язку з репрезентацією внутрішнього світу людини (Ф. Перлз), асертивністю, незалежністю, впевненістю, прагненням до досягнень (Д. Гарфілд, Л. Хевенс), соромом, провинною (І.-Х. Чжао) тощо. Зміст поняття та конкретизація дефініції самодостатності виділяються в опрацюваннях суміжних термінів самопідтримки та незалежності (О. Я. Анцупов, С. Ю. Головін, С. Таррега, О. І. Шипілов), самоефективності (М. Аллабі, А. Бандура, П. Баніард, Г. Гончар, І. А. Ніконова, Д. Шанк), власної компетенції (М. М. Кашапов, Б. Г. Мещеряков, А. В. Толочек), саморозуміння (А. Ю. Маленова, Ю. В. Потапова), аутентичності (Г. В. Іванченко), функціональної автономії (Г. Олпорт), цілісності (Р. Ассаджіолі) та соціальної активності особистості (А. Адлер, Л. В. Волкова, В. З. Коган, С. Д. Максименко, Н. В. Смирнова та ін.). Наявні теоретичні відомості про стадії та критерії розвитку самодостатності (М. Бінгем, З. Фрейд, Е. Солтер, С. Страйкер, Е. Фромм); описові характеристики проявів самодостатної поведінки людини (К. Венар, П. Керіг, Р. Кляйн, Н. Мак-Вільямс, А. Маслоу, Д. Рісмен, К. Роджерс).

Наразі наявні певні протиріччя, вирішення яких безпосередньо торкається проблематики самодостатності. Зокрема існує суперечність між важливістю у сучасних соціально-політичних та економічних умовах забезпечувати свою життєдіяльність власними силами, нізвідки не очікуючи допомоги, та відсутністю достатнього розуміння специфіки самодостатності, особливостей її структури, функцій та чинників; існуючими розрізненими відомостями про феномен самодостатності та відсутністю єдиного узагальненого погляду на дане явище; необхідністю забезпечувати умови для навчання, розвитку самодостатних людей, які, що вкрай важливо, не відмежовувались би від спільноти, та відсутністю теоретико-методологічних напрацювань, на основі яких можна було б забезпечити ефективність протікання цих процесів тощо.

Таким чином, актуальність і недостатня наукова розробленість проблематики самодостатності зумовили вибір теми дисертаційного дослідження «Індивідуально-психологічні особливості рівневої структури самодостатності особистості».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконано в межах наукової програми кафедри загальної та диференціальної психології «Особистісне зростання психолога, педагога на етапі професійного навчання: диференціально-психологічний підхід» (номер держреєстрації 0114000016), що входить до тематичного плану науково-дослідної роботи Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського». Тему дисертації затверджено вченою радою Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського (протокол № 13 від 25.06.2015 р.) та узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень в галузі педагогіки та психології в Україні (протокол № 6 від 29.09.2015 р.).

Мета дослідження – теоретичне обґрунтування та емпіричне вивчення індивідуальних психологічних особливостей самодостатності шляхом визначення її рівневої структури.

Згідно з метою визначено такі **завдання** дослідження:

1. Провести аналіз існуючих підходів до вивчення феномену самодостатності як складного психологічного конструкту, окреслити обрані теоретико-методологічні межі постановки проблеми самодостатності особистості; розробити рівневу структуру та типологічну класифікацію самодостатності з описом її функціональних характеристик.

2. Розробити психодіагностичний інструментарій для вивчення структурних елементів самодостатності, рівнів її розвитку, видів та особливостей прояву, а також підібрати комплекс методик для дослідження рис особистості, що супроводжують прояви самодостатності.

3. Визначити місце самодостатності в системі психологічних явищ шляхом встановлення співвідношень параметрів рівневої структури самодостатності та індивідуально-психологічних особливостей особистості.

4. Дослідити психологічні чинники кожного з рівнів самодостатності.

5. Емпірично встановити індивідуально-психологічні відмінності між особами, які розрізняються рівнем вираженості самодостатності.

Об'єкт дослідження – самодостатність особистості.

Предмет дослідження – рівнева структура самодостатності як індивідуально-психологічна особливість особистості.

Теоретико-методологічну основу дослідження склали: засади аксіологічного підходу до вивчення особистості (Б. С. Братусь, І. С. Кон, Д. О. Леонт'єв, А. В. Петровський); загальні принципи диференційно-психологічного аналізу (В. С. Мерлін, В. Д. Небиліцин, Б. М. Теплов); основні положення системного підходу (Б. Ф. Ломов, С. Д. Максименко, С. Л. Рубінштейн, В. Д. Шадриков); основи психосемантичного підходу (О. М. Леонт'єв, В. В. Столін), принципи екзистенціально-феноменологічного підходу (Г. Олпорт, Ф. Перлз, К. Роджерс та ін.); погляди на самодостатність як: складне психологічне явище (А. Адлер, А. Маслоу, Е. Фромм); захисний механізм та ресурс самозбереження (Р. Б. Бернройтер, М. Ш. Магомед-Емінов); патологічний прояв в поведінці людини (К. Венар, П. Керіг, Н. Мак-Вільямс, К. Хорні); характеристика певного образу дій

(В. Вохс, М. Р. Гуд, В. М. Мельников, Н. Л. Мід); уявлення про роль самодостатності в індивідуальному розвитку особистості (Е. Еріксон, К. Роджерс, Е. Солтер), у вихованні та педагогічному супроводі (О. В. Гречаник, О. Д. Главінська, О. В. Мельник), у збереженні професійного здоров'я та підвищенні ефективності діяльності (О. І. Анісімов, Н. М. Кіреєва), відомості про трансформацію самодостатності та її взаємозв'язки із нарцисизмом, соромом, агресією (Г. Гантріп, Д. Гарфілд, Р. Л. Дірінг, О. Кернберг, Д. Лапслі, А. Х. Моделл, Р. Н. Раскін, Дж. П. Тангней, Л. Хевенс, І. Чжао).

Методи дослідження. В дисертаційній роботі використовувались теоретичні методи (аналіз, синтез, узагальнення філософської, релігієзнавчої, педагогічної та психологічної літератури з метою визначення базових концептів та термінів дослідження; теоретична систематизація та моделювання для концептуалізації теоретико-методологічних положень дослідження) та емпіричні методи (спостереження, бесіда, тестування та самозвіт для діагностування особливостей самодостатності та психологічних особливостей особистості, з ними пов'язаних). Математико-статистична обробка даних здійснювалась за допомогою комп'ютерної програми SPSS 16.0 for Windows. Зокрема, застосовувались кореляційний, кластерний, факторний, множинний регресійний аналіз, з якісним аналізом, інтерпретацією та змістовним узагальненням отриманих даних.

Вивчення психологічних особливостей особистості, що зв'язані з проявом самодостатності, проводилось за допомогою наступних методик: «Тест смисложиттєвих орієнтацій» (Д. Крамбо, Л. Махолік; адаптація Д. О. Леонтьєва); «Тест визначення міжособистісної залежності» (Р. Борнштейн; адаптація О. П. Макушиної); «Дифференціальний опитувальник переживання самотності» (Є. М. Осін); «Опитувальник самоствавлення» (В. В. Столін, С. Р. Пантелеєв); «Тест статусів та структури еґо-ідентичності» (О. Л. Солдатова); «Методика діагностики соціально-психологічної адаптації» (К. Роджерс, Р. Даймонд; адаптація А. К. Осницького); «Методика дослідження індексу задоволеності життям» (А. Neugarten, R. Navighurst, S. Tobin, адаптація Н. В. Паніної), «Тест самодетермінації» (К. Шелдон, адаптація Є. М. Осіна), «Must-тест» (П. М. Іванов, О. Ф. Колобова), «Тест зв'язності» (А. Антоновський, адаптація Є. М. Осіна), «Шістнадцятифакторний особистісний опитувальник» (Р. Кеттелл).

В експерименті були використані авторські методики: «Опитувальник структурних компонентів самодостатності», «Опитувальник ціннісних орієнтацій самодостатності» та «Мультирівневий аналіз структури самодостатності».

Емпіричне дослідження проводилося протягом 2013-2016 років на базі Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Одеської державної академії будівництва та архітектури та Одеської національної академії харчових технологій. Загальна чисельність вибірки дослідження склала 538 осіб, з них основна вибірка дослідження 235 осіб. На всіх етапах розробки авторських методик діагностики самодостатності було залучено 200 досліджуваних задля апробації, перевірки надійності та валідності створених методик.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що:

– *вперше* самодостатність розглядається як особистісне інтегративне утворення, сутність якого виражається в переживанні ситуації самозабезпечення власними силами при помірності соціальних контактів, незалежності точки зору, обізнаності про наявні особистісні ресурси, які сприяють автономному, самостійному, дистанційованому, цілеспрямованому та контрольованому процесу життєдіяльності; виділено та описано структурну основу самодостатності, яку складають самостійність, незалежність, самоефективність, цілеспрямованість, дистанціювання, альтруїзм, автономність та саморозуміння, які специфічно виявляються на практиологічному, акмеологічному та трансцендентальному рівнях; виокремлено види самодостатності за конативним, рефлексивно-когнітивним, волюнтивним, соціальним та аксіологічним аспектами життєдіяльності; описано ціннісні орієнтації кожного з виділених рівнів; визначено риси особистості, що супроводжують прояви самодостатності та індивідуально-психологічні особливості осіб, що проявляють самодостатність певного рівня; визначено предиктори кожного з виділених рівнів самодостатності;

– *уточнено* уявлення про психологічну сутність самодостатності; специфіку її функціональних характеристик; психологічні характеристики осіб, що розрізняються за проявами самодостатності;

– *розширено та доповнено* уявлення про психологічні характеристики, що супроводжують прояви самодостатності; класифікацію видів самодостатності;

– *набуло подальшого розвитку* уявлення про самодостатність як складний психологічний феномен.

Практичне значення отриманих результатів дослідження полягає в розробці комплексу надійних та валідних методик для всебічної діагностики самодостатності, який містить: «Опитувальник структурних компонентів самодостатності», «Опитувальник ціннісних орієнтацій самодостатності» та «Мультирівневий аналіз структури самодостатності». Результати апробації створених методик показують можливість їх використання не тільки в наукових, а й у практичних цілях.

Основні результати дослідження були впроваджені у навчальний процес: ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (акт № 68-16-279 від 05.04.2016 р.), Одеського навчально-виховного комплексу «Гармонія» «Загальноосвітня школа I-III ступенів – гімназія № 6» (акт № 225 від 06.05.2016 р.), ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (акт № 997/01 від 25.05.2016 р.), Одеського обласного інституту удосконалення вчителів (акт № 237 від 26.04.2016 р.), ДВНЗ «Криворізький національний університет» (акт № 02/02/-203/3 від 07.04.2016 р.).

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні та емпіричні результати дослідження обговорювались на: Міжнародній науково-практичній конференції «Modern Science: tendencies of development» (Угорщина, Будапешт, 2013); VI та V Міжнародних наукових форумах «Сучасні тенденції в педагогічній освіті та науці України та Ізраїлю: шлях до інтеграції» (Одеса – Аріель, 2013; 2014); VII Міжнародної науково-практичної конференції «Проблема особистості у сучасній

психології: теорія, методологія, практика» (Одеса, 2014); VI Міжнародної науково-практичної конференції молодих учених та студентів «Проблеми сучасної психології особистості» (Одеса, 2015); Міжнародних конференціях літньої та зимової школи «Парадигма» (Болгарія, Варна, 2015; 2016); II Міжнародній науково-практичній конференції «Соціальні, психологічні та політичні проблеми транскордонної безпеки» (Одеса, 2016); Міжнародній науково-практичній конференції аспірантів, молодих вчених та студентів «Соціально-психологічні технології розвитку особистості» (Херсон, 2016); Міжнародній конференції «Conference Proceedings of the 5th International Conference Problems and Prospects of Territories' Socio-Economic Development» (Польща, Ополе, 2016); Всеукраїнській науково-практичній конференції з міжнародною участю «Актуальні проблеми сучасної екзистенціальної психології і психотерапії (Одеса, 2015); науково-практичній конференції молодих учених та студентів «Проблеми сучасної психології особистості» (Одеса, 2014); на щорічних аспірантських семінарах та засіданнях кафедри загальної та диференціальної психології Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського (2013-2016); на засіданні наукового семінару Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського (2016).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження відображено у 20 публікаціях, з них: 6 статей у фахових наукових виданнях України, 2 – у зарубіжних наукових періодичних виданнях, 3 авторських свідоцтва, 9 публікацій в збірниках матеріалів конференцій та інших виданнях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний зміст дисертації викладено на 260 сторінках, основний – на 185 сторінках. Робота містить 50 таблиць, 9 рисунків та 6 додатків. Список використаних джерел налічує 270 найменувань, з них 43 іноземною мовою.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність теми, доцільність її наукового дослідження; означено мету, об'єкт, предмет, завдання; окреслено перелік використаних методів; розкрито наукову новизну та практичне значення отриманих результатів; надано відомості про апробацію та впровадження результатів дослідження, кількість публікацій за темою дисертації; наведено дані щодо обсягу та структури роботи.

У першому розділі «Теоретико-методологічні основи дослідження самодостатності» викладено основні наукові здобутки з проблематики самодостатності на перетині філософської науки, психології, релігієзнавства, етики, культурології та акмеології. На підставі відомостей про особистісні характеристики, ціннісно-орієнтаційну сферу, персональні якості та інші індивідуальні особливості людини, проаналізовано поняття, що репрезентують різні аспекти самодостатності. Надано характеристики основним параметрам самодостатності на основі системного, структурного та аксіологічного підходів, простежено зв'язки терміну зі схожими поняттями, проаналізовано напрямки теоретичного та емпіричного

вивчення проблематики самодостатності; систематизовано отримані дані у вигляді ядерних структурних компонентів, рівневої структури та типологічної класифікації самодостатності.

Огляд літератури з проблематики самодостатності виявив декілька підходів до вивчення даного явища. Перші паростки досліджень належать представникам різних філософських течій (Аристотель, Платон, Сократ, Хрісіпп, Плотін, Антисфен та ін.), завдяки яким розуміння самодостатності піддавалось значним трансформаціям. За появи містично-релігійних вчень епохи класицизму Середніх віків, етико-культурних здобутків Нового часу, науково-філософських перетворень модернізму ХХ ст. та екологічної епохи постмодернізму ХХ ст. визначено якісно нові підходи до розробки категорії самодостатності з акцентуванням уваги на переживанні досвіду самодостатності. В умовах модерну та процесів секуляризації в суспільстві почали частіше з'являтися роботи, присвячені містичному екстазу, переживанню самодостатності, проблемам осяяння, просвітлення.

Самодостатність як психологічний феномен прямо чи опосередковано розкривається в працях з індивідуального розвитку особистості (Е. Еріксон, К. Роджерс, Е. Солтер), навчання, виховання та педагогічного супроводу (О. Д. Главінська, О. В. Гречаник, О. В. Мельник), основ підтримання та збереження професійного здоров'я та діяльності (О. І. Анісімов, Н. М. Кіреєва). Наявні також досить глибокі уявлення про самодостатність як складне психологічне явище (А. Адлер, А. Маслоу, Е. Фромм), його взаємозв'язок з соромом, агресією, нарцисизмом та трансформаційні перетворення (Г. Гантріп, Д. Гарфілд, Р. Л. Дірінг, О. Кернберг, Д. Лапслі, А. Х. Моделл, Р. Н. Раскін, Дж. П. Тангней, Л. Хевен, І. Чжао). Мають місце уявлення про самодостатність як: захисний механізм та ресурс самозбереження (Р. Б. Бернройтер, М. Ш. Магомед-Емінов), патологічні прояви поведінки особистості (К. Венар, П. Керіг, Н. Мак-Вільямс, К. Хорні), характеристику певного образу дій (В. Вохс, М. Р. Гуд, В. М. Мельников, Н. Л. Мід).

Сучасне тлумачення феномену самодостатності зводиться до того, що самодостатність є соціально-психологічною інтегративною властивістю, процесом та станом особистості на певному рівні розвитку, і передбачає переживання стану самозабезпечення власними силами при помірності соціальних контактів, незалежності точки зору, усвідомленості наявних внутрішніх ресурсів, які сприяють автономному, самостійному, цілеспрямованому і контрольованому процесу життєдіяльності, забезпечує соціалізацію та індивідуалізацію особистості.

Визначено, що структурне осереддя самодостатності склали такі характеристики, як самостійність, незалежність, самоефективність, цілеспрямованість, дистанціювання, альтруїзм, автономність та саморозуміння. Психологічними особливостями самодостатної людини є наявність сталої системи цінностей, відстоювання власних позицій, співчуття та поваги до інших, які обумовлюють незалежність, самостійність, зрілість особистості тощо. Це дало можливість констатувати, що самодостатність особистості може бути проаналізована за конативним, рефлексивно-когнітивним, волюнтивним, соціальним та аксіологічним аспектами. В рівневій узгодженості особливе місце займає аксіологічний аспект, тому що містить певні ціннісні орієнтації особистості, які

притаманні самодостатнім людям певного рівня розвитку самодостатності. Разом з цим специфіка прояву типів самодостатності та її якісні відмінності залежать від сфери прояву.

В рівневій структурі самодостатності визначаються три рівні, які диференціюються наявністю певних індивідуально-психологічних характеристик.

Перший – праксіологічний рівень, примітивний, описується через діяльність, яка не складна, спрямована на задоволення вітальних, нижчих потреб. Особистість задовольняється тим, що має; не проявляє інтересу до досягнення нових цілей. Цей рівень самодостатності є досить примітивним, оскільки людина не прагне до особистісного розвитку через спілкування та допомогу іншим людям.

Наступний рівень – акмеологічний – описує людину, якій властивий такий образ дій, коли побутові проблеми вирішуються без значних енерговитрат, вітальні потреби задоволені. Цей рівень відповідає динамічній особистості, яка любить рух вперед, саморозкриття через взаємозв'язки з іншими, тому що у неї достатньо ресурсів, щоб поділитися з ними.

Найвищий рівень, який названий трансцендентальним через «вихід людини за межі самої себе», охоплює здобутки в духовній сфері та/або творчу енергію, творчий потенціал. Людина на такому рівні самодостатності шукатиме себе, своє місце у оточуючому світі, духовно збагачуючись і часом ігноруючи власні вітальні потреби. Цей рівень співвідноситься із закритим способом життя, особистість при цьому має справжню жагу до знань, істини, самовираження через духовні аспекти життя.

Встановлено, що кожному рівню властивий певний набір ціннісних орієнтацій. Практиологічний, примітивний рівень включає егофілну ціннісну орієнтацію самодостатності, за якої людину цікавить те, що принесе їй користь; гедонічну (задоволення та насолода ресурсами); фригати́вну (незмінність стану задоволеності); акізитивну (накопичення ресурсів, якщо вони самі собою отримуються); дівідарну (небажання ділитися своїми ресурсами з іншими, зняття з себе відповідальності). Акмеологічний рівень характеризується фратернативною (дружелюбне відношення до оточуючих, налаштованість на соціальну взаємодію, поважливе відношення до референтних осіб, авторитетів), глоричною (пошук засобів самоствердження, самореалізації за рахунок власних сил), пугнічною (готовність рішуче діяти та схильність до ризику, швидка реакція), гностичною (бажання пізнавати світ та оточення, пошук нових засобів діяльності) та альтруїстичною ціннісною орієнтацією, що полягає у вмінні та бажання надати допомогу всім, хто її потребує. Трансцендентальний рівень відокремлюється солітюдну (занурення в себе); екстингуативну (уникання соціального інтересу до себе, простота); енігматичну (устремління пізнати таємниці буття та світобудови); аскетичну (самообмеження, придушення пристрастей); теософічну (спрямування до мудрості, глибокий самоаналіз заради єднання з Богом, вищими силами, тощо).

На підставі диференціювання трьох рівнів самодостатності та структурних компонентів феномену було створено класифікацію проявів та видів самодостатності за аспектами життєдіяльності самодостатньої особистості. Кожний аспект виявляє певний вид самодостатності, який обов'язково співвідноситься зі структурним рівнем самодостатності. Таким чином, конативний рівень характеризується

зовнішньо пасивною та внутрішньо пасивною, зовнішньо активною та внутрішньо активною самодостатністю, а також амбівалентним типом самодостатності, який містить як внутрішню, так і зовнішню проявлену активну або пасивну самодостатність. У рефлексивно-когнітивному аспекті визначені примітивна, конкретна та абстрактна самодостатність. Волюнтивний аспект визначається енергозатратною самодостатністю та амбівалентним типом самодостатності на трансцендентальному рівні. Соціальний аспект описує інтраперсональну, інтерперсональну та не персональну самодостатність, а аксіологічний – егофільний, самотрансцендентальний та екзистенційний типи самодостатності.

Згідно аспектів життєдіяльності виокреслюються функції самодостатності як психологічного феномену в житті людини. Конативний аспект виражається сигнальною та організаційною функціями: прояви самодостатності визначають специфіку умов, в яких вона виявлена, та самодостатність сприяє конструюванню певної тактики поведінки для реалізації діяльності. Функція відображення рефлексивно-когнітивного аспекту свідчить про певну глибину самоаналізу, самокритики, оцінку себе та оточуючого світу. Волюнтивний аспект розкриває спонукальну та цілепокладаючу функції (самодостатність сприяє підвищенню мотивації та появі нових спонукань до дій заради досягнення цілей; передбачає визначення вектору спрямованості людини на ті чи інші цілі людини). Визначальна функція соціального аспекту характеризує ступінь включеності в соціальні стосунки, а установча функція відповідає встановленню зв'язків або їхнє обмеження. Аксіологічний аспект відрізняється регулятивною функцією, тобто позначає функцію регулювання самодостатної поведінки згідно переконанням та ціннісним орієнтаціям.

Дані відомості про рівневу та структурну своєрідність самодостатності обумовили подальше емпіричне дослідження феномену самодостатності та окреслюють перспективи вивчення окремих параметрів та проявів самодостатності у психологічній науці.

У другому розділі «Організаційно-методичні засади дослідження феномену самодостатності» здійснено аналіз існуючих методів та методик дослідження різних аспектів самодостатності; наведено зміст, етапи та специфіку розробки вимірювальних інструментів, створених для діагностики самодостатності; визначено процедуру вивчення самодостатності в контексті психологічних характеристик, що супроводжують її прояви.

Теоретичне та емпіричне пілотажне дослідження, яке проводилося задля обґрунтування та відбору методів вивчення проблематики самодостатності, ґрунтувалися на онтологічних принципах психологічного дослідження – репрезентативності, валідності, надійності, інваріантності результату тощо. Емпіричне дослідження самодостатності проводилося послідовно, починаючи з підготовки та збору первинних відомостей, доробки та інтерпретації даних, після чого було узагальнено результати у вигляді висновків.

Накопичені відомості про існуючий обмежений перелік психодіагностичних інструментів для вимірювання безпосередньо самодостатності спонукали до розробки авторського психодіагностичного методу, який би охопив особливості

самодостатності як складноорганізованого феномену. У зв'язку з цим було створено власний комплекс психодіагностичних методик, який складався з «Опитувальника структурних компонентів самодостатності» (ОСКС), «Опитувальника ціннісних орієнтацій самодостатності» (ОЦС) та «Мультирівневого аналізу структури самодостатності» (МАСС). Кожна з даних психодіагностичних методик базувалася на концептуальному змісті певного аспекту феномену самодостатності. Методика «ОСКС» діагностує вісім ядерних змістовних елементів (компоненти феномену), які можуть бути виокремлені в структурі самодостатності конкретної особистості. Результати апробації даного тесту підкреслили ефективність та практичну значущість застосування даної методики в подальших наукових цілях, адже за допомогою методу розподілу навпіл, тест-ретесту надійності, використанню паралельних форм було засвідчено надійність та валідність тесту. Створення «Опитувальника ціннісних орієнтацій самодостатності» (ОЦС) ґрунтувалося на авторському баченні аксіологічного змісту самодостатності. В результаті тестування виділяються три рівні самодостатності та домінуючі ціннісні орієнтації. На підставі диференціювання аспектів життєдіяльності, що розрізняються за рівнями прояву самодостатності, було розроблено проективну методику «Мультирівневий аналіз структури самодостатності» (МАСС), що у свою чергу уможлиблює конкретизацію типів прояву самодостатності. Дані, отримані в результаті перевірки надійності та валідності авторських методик ОСКС, ОЦС та МАСС, виявляють прозорість визначення їх параметрів, валідність, надійність та достовірність результатів і водночас показують шляхи подальшого дослідження їх поєднання за умов збільшення вибірки та конкретизації запиту з боку психологічної науки.

У третьому розділі «Результати емпіричного дослідження психологічних особливостей самодостатності» викладено та проаналізовано результати емпіричного дослідження психологічних особливостей самодостатності з використанням психодіагностичних методик, спрямованих на виявлення психологічних характеристик людини, пов'язаних з самодостатністю. Викладено відомості якісного та кількісного аналізу індивідуально-психологічних особливостей рівневої структури самодостатності на підставі контент-аналізу, кластерного аналізу та порівняльного опису профілів особистостей з наведенням їхніх сутнісних відмінних характеристик.

У результаті проведеного контент-аналізу було виділено дев'ятнадцять еквівалентних одиниць, які так чи інакше виражають поняття «самодостатня людина». Виявлено, що найчастіше вживаними у творах визначеннями є «цілеспрямований», «самостійний», «незалежний», «впевнений» тощо. У контент-аналізі поняття «самодостатності», яке було виділено як окрема категорія у творах-роздумах респондентів, було виокремлено сімнадцять тотожних понять. Найбільший вибір досліджуваних отримали такі характеристики, як впевненість, наполегливість та завзятість, самостійність, незалежність, цілісність та твердість і внутрішня гармонія, рішення проблем власними силами, саморозвиток, самовдосконалення тощо.

Проведення кластерного аналізу із залученням агломеративного різновиду ієрархічного алгоритму мало на меті виділення рівневої розмежованості та

визначення належності певних показників феномену конкретним рівням, висунутим в авторській рівневій структурі самодостатності. Послідовний розподіл груп структурних елементів та рівнів показав, що всі змінні об'єднуються у три основні розгалужені кластери, які охоплюють більшість індикаторів самодостатності, пов'язуючи підкластери, що відповідають різним площинам дослідження показників самодостатності. Результати кластерного аналізу загалом підтверджують висунутий концептуалізований конструкт самодостатності особистості, підкріплюючи авторські ідеї доказами тісних зв'язків показників. Виявлено, що показники структурних компонентів та ціннісних орієнтацій досить близькі в загальній структурі самодостатності; до них приєднуються конкретні види самодостатності, що показує будову та розгалуженість параметрів і відображає складну ієрархічну підпорядкованість виділених параметрів даного феномену.

Проведення емпіричного дослідження самодостатності, зокрема її структурних компонентів, рівневої організації, видів згідно аспектам життєдіяльності людини на підставі кореляційного аналізу дозволило виділити параметри, які характеризують самодостатню особу молодого віку. Числове вираження зв'язків між похідними характеристиками досліджуваного феномену та показників особистісних рис, самотності, міжособистісної залежності, соціально-психологічної адаптації, задоволеності життям, смисложиттєвими орієнтаціями, почуттям зв'язності, структури та статусів еґо-ідентичності, самовідношення, самодетермінації, ціль-цінностей сприяло визначенню конкретних індикаторів, які притаманні особистості певного рівня самодостатності, та особливості вираженості означеної характеристики при прояві певних властивостей.

В ході проведення кореляційного аналізу було встановлено наявність чисельних та багатозначних зв'язків між показниками самодостатності та інших особистісних характеристик. Так, наприклад, здобуті дані свідчать про значущі зв'язки між самотністю та самодостатністю. Зв'язаність із самотністю збільшується зі зростом рівнів самодостатності від праксіологічного до трансцендентального, до того ж, праксіологічний рівень, виражає насолоду від перебування на самоті, яка не спонукає людину до реалізації високих цілей; самотність особи носить переважно еґоїстичний характер. Акмеологічний рівень демонструє обернений зв'язок з відчуженням та загальною самотністю, що свідчить про значущість соціальної взаємодії для самоствердження та реалізації потенціалу особи. Трансцендентальний рівень найбільш пов'язаний з самотністю: переживання ізоляції позитивно впливає на людину, яка не відчуває негативу та цілком задоволена власним станом; відсутня дисфорія та наявність комплексів.

Виявлено, що вивчення особливостей поведінки самодостатної людини, задоволеної своїм життям, лежить у площині дослідження специфічних змінних самого індексу задоволеності. Вираженість самодостатності не зв'язано значною мірою від визначення цілей, результатів життя, а, ймовірніше, детермінується процесами, які проходять у житті особистості, її прагненням до керування певними ситуаціями та прийняттям оптимальних рішень.

Варто зазначити, що самодостатність праксіологічного рівня характеризується зв'язком з помірною соціально-психологічною адаптацією, акмеологічний рівень

корелює з виразним ступенем адаптації, а трансцендентальний рівень зв'язаний з соціально-психологічною дезадаптацією та усіма її похідними характеристиками. Зв'язки показників самодостатності та цінностей-цілей теж зосереджують дослідницьку увагу на певних результатах. Наприклад, показник альтруїзму, що продемонстрував обернений зв'язок з цінністю насиченого духовно-релігійного життя ($p \leq 0,05$). Такий зв'язок є досить неочікуваним, позаяк духовна та релігійна сфера життя людини часто базується на прояві та здобутті чеснот, які можуть породжувати ситуації допомоги іншим. Дані співвідношення можуть пояснюватися тим, що при активній безпосередній допомозі самодостатної людини будь-кому її нібито насичене духовне життя переходить із пасивного самоспоглядання у план практичного виховання цінностей та моралі.

Прогнозування розвитку та прояву самодостатності можна встановити, виходячи з відомостей про ситуативні або відносно сталі особистісні характеристики людини, тому цей аспект емпірично досліджувався за допомогою множинного регресійного аналізу, в який були внесені параметри самодостатності та пов'язані з нею риси особистості. В якості залежних змінних обрано три рівні самодостатності особистості, а незалежними були всі інші змінні:

$$Prx = 2,473 + 0,550(M7) + 0,312 (\Phi 0) + 0,232 (2) - 0,216 (4) + 0,187 (TC_Ф) + 0,184 (II) - 0,123 (G) - 0,051 (Prp)$$

$$Acm = 4,810 - 0,272 (C0) - 0,263 (TC_A) + 0,202 (IV) + 0,195 (5) + 0,165 (H) - 0,146 (O) + 0,051 (Pr)$$

$$Trns = 2,250 + 0,340 (M7) + 0,150 (L) - 0,149 (H) - 0,079 (Alf) - 0,037 (Sf-exp)$$

Зрозуміло, що найбільш істотними для прогнозування поведінки особистості праксіологічного рівня самодостатності є характерний інтерес до матеріального збагачення, его-ідентичність у статусі фіксації, ставлення до інших, що виявляється у бажанні схвалення з боку оточуючих; спостерігається відсутність самокерування та самопослідовності, відповідальність за вибір, аутосимпатія, слабкість «над-Я», відсутність чітко окреслених цілей в житті. Предикторами самодостатності акмеологічного рівня є відсутність відповідальності за вибір або творча сила его в статусі автономії его-ідентичності, самоінтерес, сміливість, самовпевненість та відсутність схильності відчувати провину, відчуття процесу життя у всій повноті. Вираженість самодостатності трансцендентального рівня можна спрогнозувати за наявності в особі цікавості до матеріального світу та матеріального успіху, відповідальності за вибір у статусі фіксації его-ідентичності, радикалізму. За виявленими даними можна сказати, що низький показник інтелекту, підозрілість, боязкість, відчуженість та не вираження самого себе також виявляються на трансцендентальному рівні самодостатності. Таким чином, було окреслено низку особистісних рис, які є предикторами самодостатності певного рівня.

Проведення якісного аналізу дало змогу виділити групи досліджуваних, котрі диференціювалися за індикаторами ціннісних орієнтацій та певних рівнів. У результаті було виділено групи осіб з високим (ВВВ), середнім (ССС) та низьким (ННН) ступенем розвитку усіх трьох рівнів самодостатності.

Таким чином, за результатами якісного аналізу встановлено, що людині з високими показниками усіх трьох рівнів самодостатності властиве спокійне

ставлення до переживання самотності при відсутності задоволеності від стану відчуженості (людина не вбачає в цьому позитиву та радості). У сфері міжособистісних відносин самодостатня особа демонструє певну специфіку залежності і водночас відмежованості від соціуму, униканням близьких стосунків, участі в зовнішніх подіях через автономне та дистанційоване життя.

Відмічається показовий ступінь важливості самого життя самодостатньої людини за всіма рівнями – усвідомлений процес життя, реалізація діяльності в результатах, визначення подальших цілей, підкореність усіх аспектів життя власному «Я» та загальна задоволеність життям характеризує профіль всебічно самодостатньої людини (див. Рис. 1).

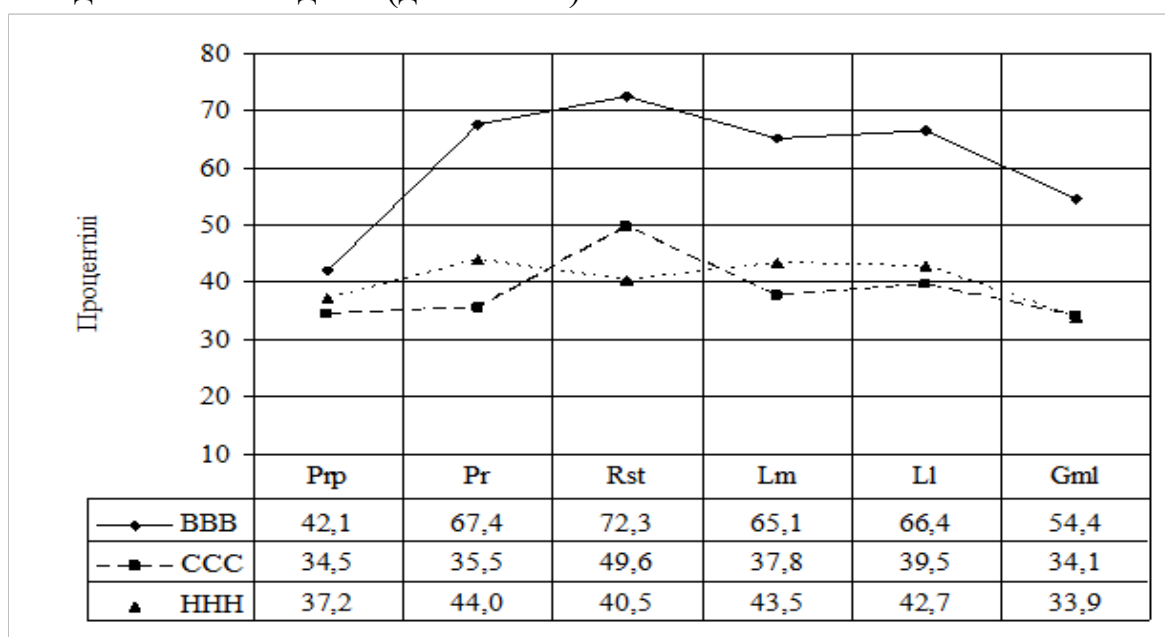

Рис. 1. Особливості смисложиттєвих орієнтацій у групах досліджуваних BBB, CCC та HHH.

Примітка: BBB – група досліджуваних з високими показниками усіх трьох рівнів самодостатності; CCC – група з середніми значеннями рівнів самодостатності; HHH – група з низькими значеннями рівнів самодостатності.

Особистісні характеристики інтелекту, підозрілості, схильності до почуття провини, нонконформності, низького самоконтролю та низької самооцінки визначають також самодостатність особи на всіх рівнях її структури. Серед ціль-цінностей, які цікавлять людей даного профілю, домінують цінності відкритості, демократії, свободи, разом з цим – матеріального успіху. Емоційна зрілість різного статусу еґо-ідентичності, відповідальність за вибір, сила еґо виокремлюються поряд із високим рівнем самоствалення, аутосимпатії, самозацікавленості, самокерування, а також самозвинувачення (до чого схильні люди з трансцендентальними ціннісними орієнтаціями самодостатності).

Самодостатня людина добре адаптується до соціально-психологічних умов, визнає інших, але не завжди може повноцінно ставитися до себе, скоріше буде відчувати емоційний контроль та причинність усього, що відбувається навколо, приписуватиме собі. Прагнення до домінування та опір до стану веденості кимось іншим визначає незалежну лінію поведінки та жагу бути господарем власного життя.

В цілому, самодостатня особистість послідовна у досягненні цілей, відрізняється оптимістичним фоном життя, будучи в певній мірі задоволена усім, що її торкається в даний час, тому що яскрава вираженість високих показників трьох рівнів самодостатності свідчить про динаміку змін її психологічних особливостей та можливостей особистісного та духовного розвитку.

Узагальнена характеристика осіб з низькими значеннями всіх рівнів самодостатності виявляється у вираженості самотності, яка не є загрозою власного «Я», а набуває для самодостатньої людини даного рівня характеру розваги, ресурсу, радості, завдяки котрим вона може реалізувати діяльність, спрямовану на себе. Як і у випадку з високим рівнем самодостатності, міжособистісна залежність та відмежування можуть проявлятися в рівній мірі залежно від соціальної ситуації. Усереднені значення також підкреслено параметрами смисложиттєвих орієнтацій індивіда, що засвідчує загальний низький рівень усвідомленості життя. Конкретність мислення та нормативність поведінки, високий самоконтроль, які висвітлюються на тлі певних особистісних рис, показують формальність та відсутність творчого підходу в житті людей даного типу. Але разом з цим вони більш конформні, залежні від групи, що пояснюється низьким проявом рівнів самодостатності. Автономність та самовираження у сфері детермінації у них значно нижче, ніж у самодостатніх осіб, а ось самооцінка дещо вища, хоча й відсутня тенденція до її позамежного зростання. Виражені індикатори дезадаптації, неприйняття себе, веденості та небажання брати на себе відповідальність, проявляти домінування. Наявний інтерес до життя, але на відміну від осіб з високими показниками усіх трьох рівнів самодостатності, людина з низьким рівнем їх розвитку не демонструє задоволеність своїм життям.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі систематизовано теоретико-методологічні засади вивчення особливостей самодостатності особистості, що представлено в огляді структурних компонентів феномену, його рівневої структури, аспектів життєдіяльності самодостатньої особи, видів самодостатності та передумов визначення лінії поведінки самодостатньої людини з більшим чи меншим її проявом. Теоретико-емпіричне дослідження було спрямовано на виявлення індивідуально-психологічних особливостей рівневої структури самодостатності особистості і було здійснено з застосуванням розроблених авторських методик та загальноприйнятого в психологічній науці психодіагностичного інструментарію.

1. Самодостатність є особистісним інтегративним психологічним утворенням, і виявляється через властивість, процес та стан особистості самозабезпечення власними силами, що обумовлює соціалізацію та індивідуалізацію особистості і полягає у відстоюванні власної незалежної точки зору, регульованій соціальної взаємодії з оточуючими, усвідомленому задіянні особистого потенціалу та впевненості в ефективності діяльності, яка забезпечує самостійне, автономне, цілеспрямоване життя.

В межах філософсько-релігійного та соціокультурного напрямку дослідників самодостатності цікавлять категорії ідеалу особистості, свободи, свідомого буття.

Традиційна психологічна галузь вивчає самодостатність в моделі «особистість в межах соціуму», полярність стану самодостатності (тобто розглядається негативні та позитивні сторони самодостатності), досліджується саме поняття самодостатності, робляться спроби дати чітку неспростовну дефініцію самодостатності як психологічного феномена. У межах вузько спрямованої площини психологічного знання на перший план висувуються проблеми сутності стану самодостатності, видів самодостатності в суб'єктній діяльності, специфіки переживання самодостатності як стану.

2. На підставі системного, структурного та аксіологічного підходів розроблено рівневу структуру самодостатності, визначено її рівневе упорядкування та розгалуженість видів. Визначено, що структурну основу самодостатності складають змістовні компоненти, а саме: самостійність, незалежність, самоефективність, цілеспрямованість, дистанціювання, альтруїзм, автономність та саморозуміння. Ці структурні конструкти проявляються в різних аспектах життєдіяльності людини та на рівнях прояву самодостатності. Кожний рівень визначає специфіку проявів самодостатності та провідних ціннісних орієнтацій.

Показано, що кожному рівню властивий певний набір ціннісних орієнтацій. Праксіологічний рівень включає егофільну, гедонічну, фригати́вну, акізитивну та дівідарну ціннісні орієнтації. Акмеологічний рівень налічує фратернативну, глоричну, пугнічну, гностичну та альтруїстичну орієнтації. Трансцендентальний рівень вирізняється солітудною, екстингуативною, енігматичною, аскетичною та теософічною ціннісними орієнтаціями.

Розмежування рівнів дало змогу надати класифікацію видів самодостатності за означеними аспектами життєдіяльності самодостатної особистості: конативним, рефлексивно-когнітивним, волюнтивним, соціальним та аксіологічним. В кожному аспекті життєдіяльності та залежно від рівня самодостатності виявлено вид самодостатності певного спрямування. Конативний рівень характеризується зовнішньо пасивною та внутрішньо пасивною, зовнішньо активною та внутрішньо активною самодостатністю та амбівалентним типом самодостатності, який включає як внутрішню, так і зовнішню проявлену активну або пасивну самодостатність. Рефлексивно-когнітивний аспект розкриває примітивну, конкретну та абстрактну самодостатність; волюнтивний аспект виділяється не енергозатратною, енергозатратною самодостатністю та амбівалентним типом самодостатності на трансцендентальному рівні. Соціальний аспект характеризується інтраперсональною, інтерперсональною та неперсональною самодостатністю, а аксіологічний включає егофільний, самотрансцендентальний та екзистенційний тип самодостатності. Встановлено, описано та систематизовано сигнальну, організаційну, спонукальну, цілепокладаючу, регулятивну та ін. функції самодостатності.

3. У зв'язку з недостатньою розробкою емпіричних методів для вивчення феномену самодостатності було створено комплекс авторських психодіагностичних методик, які були націлені на дослідження структурних компонентів самодостатності (ОСКС), ціннісних орієнтацій самодостатності (ОЦС) та видів самодостатності в контексті аспектів життєдіяльності (МАСС). Апробація

оригінальних опитувальників, створених на загальноприйнятих засадах психометрики, виявили достатню міру надійності та валідності, що підтверджує практичну значущість їх застосування у подальших наукових та практичних цілях.

4. Теоретично обґрунтовано та емпірично підтверджено існування значущих взаємозв'язків параметрів самодостатності з показниками самотності, почуттям зв'язності, самодетермінацією, міжособистісною залежністю, его-ідентичністю, особистісними рисами, самоствавленням, соціально-психологічною адаптацією, задоволеністю життям, смисложиттєвими орієнтаціями, цілями-цінностями тощо.

5. Доведено наявність психологічних характеристик, за вираженістю яких можна прогнозувати рівень розвитку практиологічного, акмеологічного чи трансцендентального рівнів самодостатності особистості. Кожен рівень характеризується специфічними детермінантами, водночас найбільш істотними для прогнозування є специфіка его-ідентичності, відповідальності, самоствавлення, певні риси особистості тощо.

6. Емпірично встановлено, що для осіб з високими показниками рівнів самодостатності типові прояви врівноваженого відношення до самотності, потягу до соціального оточення, усвідомленості життєвого процесу та його результативності, схильності до почуття провини, незалежності від групи, високого самоствавлення, аутосимпатії, абстрактності мислення, підозрілості, чіткого визначення подальших цілей, прагнення до домінування, підкореності усіх аспектів життя та загальна задоволеність усім, що відбувається з людиною. Цінності, що хвилюють таку людину, полягають у відкритості, свободі, лояльному відношенні до людей, поважному прийнятті іншої людини, здобуття матеріального успіху, можливість зробити власний вибір, вільно виражати почуття та відповідати за вчинки. Людина добре адаптується в соціально-психологічному плані, не дивлячись на бажання відокремитись від соціуму заради цілей на певний час, відсутня веденість та тенденція підкорюватись волі іншого. Самодостатня особистість з високими показниками рівнів самодостатності послідовна, поважає себе; знає, що усе, що її стосується, детерміновано лише нею самою; вона є господарем свого життя та не боїться складнощів на власному шляху, бо оптимістично налаштована.

Натомість людина з низькими показниками рівнів самодостатності виявляє характерне позитивне сприйняття статусу самотньої особи, що сполучене із усередненими показниками усвідомленості життя, смисложиттєвих орієнтацій, зв'язності. Водночас виражена конформність, залежність від оточення, тенденція до самозвинувачення. Високий самоконтроль та нормативна поведінка обумовлюють неохочість людини з низькими показниками самодостатності виражати творчі прояви в рутинності та буденності життя. Таку людину можна переконати, натиснути, оскільки вона схильна до веденості та низьких показників самоствавлення, що пояснюють її досить низький рівень соціально-психологічної адаптації та задоволеності життям, неприйняття себе.

Проведена робота показує, що наявні численні вектори подальшого дослідження самодостатності, які обумовлені закладеним початковим базисом як теоретичного, так і методологічного плану вивчення. Науковий пошук можливий у напрямку з'ясування взаємовпливів внутрішніх показників самодостатності у

специфічних життєвих ситуаціях, визначенні проявів, характерних для поєднання різних особистісних рис в поведінці самодостатньої людини, трансформації індивідуальних особливостей самодостатньої особи в контексті різних соціально-психологічних, культурно-духовних та економічно-політичних умовах тощо.

Основні положення дослідження відображені в таких публікаціях:

Статті у фахових наукових виданнях України:

1. Бугайцова А. С. Вивчення феномену самодостатності: проблеми та перспективи дослідження / А. С. Бугайцова // Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського. – Одеса, 2013. – № 5–6. – С. 139–148.

2. Бугайцова А. С. Особливості співвідношення показників самодостатності / А. С. Бугайцова // Наука і освіта. – 2014. – № 11. – С. 51–55.

3. Бугайцова А. С. Психологія самодостатньої личности: истоки экзистенциальной философии / А. С. Бугайцова // Теоретичні і прикладні проблеми психології: зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля. – № 2 (37). – Т. 2. – Сєверодонецьк: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2015. – С. 13–23.

4. Бугайцова А. С. Сутнісні характеристики самодостатності особистості: досвід діагностики / А. С. Бугайцова // Наука і освіта. – 2015. – № 11-12. – С. 40–45.

5. Бугайцова А. С. Самотність як бар'єр та ресурс самодостатності // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. – Серія: «Психологія». – Хмельницький, 2016. – Вип. 1. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadrpn_2016_1_3.

6. Бугайцова А. С. Самодостатність та самодетермінація особистості в умовах трансформації соціальних відносин / А. С. Бугайцова // Вісник Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. – Серія «Психологія». – 2016. – Том 21. – Випуск 1 (39). – С. 14–21.

Статті у наукових виданнях іноземних держав:

7. Бугайцова А. С. Феномен самодостатності: результати контент-аналізу творів / А. С. Бугайцова // Science and Education a New Dimension: Pedagogy and Psychology. – Budapest, 2013, Vol. 7. – P. 184–189.

8. Bugaitsova A. S. Self-sufficiency of personality: the nature of psychological phenomenon / A. S. Bugaitsova // KazNu Bulletin. Psychology and Sociology series. – Almaty: Kazahskiy Natsionalnyiy universitet imeni Al-Farabi [Al-Farabi Kazakh National University], 2015. – 2 (53). – P. 238–244.

Публікації в інших наукових виданнях

9. Bugaitsova A. S. Value-notional correlates of self-sufficiency / A. S. Bugaitsova // Modern tendencies in the Pedagogical Science of Ukraine and Israel: the way to integration: the 4th issue of the scientific works of Israeli and Ukrainian scholars. – Ariel, 2013. – P. 48–51.

10. Bugaitsova A. S. Characteristic of correlations amongst indices of self-sufficiency: the results of empirical research / A. S. Bugaitsova // Modern tendencies in the Pedagogical Science of Ukraine and Israel: the way to integration: the 5th issue of the scientific works of Israeli and Ukrainian scholars. – Ariel, 2014. – P. 56–62.

11. Bugaitsova A. S. Phenomenon of self-sufficiency: author's classification of types / A. S. Bugaitsova: матеріали науково-практичної конференції молодих учених та студентів [«Проблеми сучасної психології особистості»], (29 квітня 2014 р.) / МОН України, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського. – Одеса, 2014. – Вип. 5. – С. 69–72.

12. Bugaitsova A. S. The peculiarities in the psychological diagnostics of self-sufficiency of a person / A. S. Bugaitsova: матеріали науково-практичної конференції молодих учених та студентів [«Проблеми сучасної психології особистості»], (Одеса, 14 травня 2015 р.) / МОН України, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського. – Одеса: Лерадрук, 2015. – С. 59–63.

13. Bugaitsova A. S. Self-sufficiency of a person: axiological approach / A. S. Bugaitsova // Международна научна школа «Парадигма». – Лято-2015. – Т. 4: Психология: сборник научни статьи / [под ред. А. В. Берлов, Л. Ф. Чупров]. – Варна: ЦНИИ «Парадигма», 2015. – P. 80–83.

14. Бугайцова А. С. Homo sibi sufficiens: самодостаточная личность в экзистенциальной парадигме / А. С. Бугайцова: Сборник статей Всеукраинской научно-практической конференции с международным участием [«Актуальные проблемы современной экзистенциальной психологии и психотерапии»], (25-26 ноября 2015 года) / Христианский гуманитарно-экономический открытый университет. – Одесса: Издательство ХГЭУ, 2015. – С. 54–60.

15. Bugaitsova A. S. Particularities of the self-sufficiency structure indices and relationship profile of a person: the results of correlation analysis [Электронный ресурс] / A. S. Bugaitsova // Парадигма: электронный научный журнал, 2016. URL:<http://paradigma.science/publics/index.php/paradigma/article/view/128>.

16. Бугайцова А. С. Аналіз структурних компонентів самодостатності в контексті соціально-психологічної адаптації особистості / А. С. Бугайцова. – Інсайт: зб. наук. праць студентів, аспірантів та молодих вчених / [ред. кол. І. В. Шапошникова, О. Є. Блинова та ін.]. – Херсон: ПП Вишемирський В. С., 2016. – С. 58–61.

17. Bugaitsova A. To the question of studying the interconnections of self-sufficiency and coherence / A. S. Bugaitsova: Conference Proceedings of the 5th International Conference Problems and Prospects of Territories' Socio-Economic Development (April 14-17, 2016, Opole, Poland). The Academy of Management and Administration in Opole, 2016. – P. 155–157.

Авторські свідоцтва:

18. А. с. Опитувальник структурних компонентів самодостатності (ОСКС) / А. С. Бугайцова. – № 64341; опубл. 03.03.2016. – 27 с.

19. А. с. Опитувальник ціннісних орієнтацій самодостатності (ОЦС) / А. С. Бугайцова. – № 64342; опубл. 03.03.2016. – 27 с.

20. А. с. Мультирівневий аналіз структури самодостатності (МАСС) / А. С. Бугайцова. – № 64736; опубл. 01.04.2016. – 38 с.

АНОТАЦІЇ

Білошицька А. С. Індивідуально-психологічні особливості рівневої структури самодостатності особистості. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.01 – загальна психологія, історія психології. – Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Одеса, 2017.

У дисертації представлено теоретико-методологічний аналіз індивідуально-психологічних особливостей рівневої структури феномену самодостатності особистості. Самодостатність особистості розглядається як особистісне інтегративне психологічне утворення, сутність якого виражається в переживанні ситуації самозабезпечення власними силами при помірності соціальних контактів, незалежності точки зору, обізнаності про наявні особистісні ресурси, які сприяють автономному, самостійному, дистанційованому, цілеспрямованому та контрольованому процесу життєдіяльності, та детермінує соціалізацію та індивідуалізацію особистості. Структурну основу самодостатності складають змістовні компоненти (самостійність, незалежність, самоефективність, цілеспрямованість, дистанціювання, альтруїзм, автономність та саморозуміння), а ціннісні орієнтації самодостатності виявляють три рівні – праксіологічний, акмеологічний та трансцендентальний. Диференціація рівнів уможливила класифікування видів самодостатності за аспектами життєдіяльності самодостатної людини – конативним, рефлексивно-когнітивним, волонтивним, соціальним та аксіологічним. Створено комплекс авторських психодіагностичних методик, які націлені на дослідження структурних компонентів (ОСКС), ціннісних орієнтацій самодостатності (ОЦС) та аналіз видів самодостатності в контексті аспектів життєдіяльності (МАСС). Теоретичне обґрунтовано та емпірично підтверджено взаємозв'язки показників самодостатності із різними особистісними показниками (параметрами самотності, почуттям зв'язності, самодетермінацією, міжособистісною залежністю, еґо-ідентичністю, особистісними рисами, самовідношенням, соціально-психологічною адаптацією, задоволеністю життям, смисложиттєвими орієнтаціями, цілями-цінностями), що виявило індивідуально-психологічні особливості в рівневій структурі самодостатної особистості.

Ключові слова: самодостатність, самодостатня особистість, рівнева структура самодостатності, структурні компоненти самодостатності, ціннісні орієнтації самодостатності, індивідуально-психологічні особливості, рівні самодостатності.

Белошицкая А. С. Индивидуально-психологические особенности уровневой структуры самодостатности личности. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.01 – общая психология, история психологии. – Государственное

учреждение «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского», Одесса, 2017.

В диссертации представлен теоретико-методологический анализ индивидуально-психологических особенностей уровневой структуры феномена самодостаточности личности. Самодостаточность личности рассматривается как интегративное личностное психологическое образование, сущность которого выражается в переживании ситуации самообеспечения собственными силами при умеренности социальных контактов, независимости точки зрения, осведомленности об имеющихся личностных ресурсах, способствующих автономному, самостоятельному, дистанцированному, целенаправленному и контролируемому процессу жизнедеятельности, и детерминирует социализацию и индивидуализацию личности. На основании системного, структурного и аксиологического подходов разработана уровневая структура самодостаточности, определены ее уровневая упорядоченность и расхождение видов. Структурную основу самодостаточности составляют содержательные компоненты, а именно: самостоятельность, независимость, самоэффективность, целеустремленность, дистанцирование, альтруизм, автономность и самопонимание. Эти структурные конструкторы проявляются в различных аспектах жизнедеятельности человека и на уровнях самодостаточности. Каждый уровень определяет специфику проявлений самодостаточности и ведущие ценностные ориентации. Дифференциация уровней позволила определить аспекты жизнедеятельности самодостаточного человека и классифицировать виды самодостаточности по конативному, рефлексивно-когнитивному, волюнтивному, социальному и аксиологическому аспектам. Создан комплекс авторских психодиагностических методик, которые нацелены на исследование структурных компонентов самодостаточности (ОСКС), ценностных ориентаций самодостаточности (ОЦС) и видов самодостаточности в контексте аспектов жизнедеятельности (МАСС). Апробация оригинальных опросников выявила достаточную меру надежности и валидности, что подтверждает практическую значимость их применения в научных и практических целях. Теоретически обоснованы и эмпирически подтверждены взаимосвязи показателей самодостаточности с различными личностными показателями (параметрами одиночества, чувством связности, самодетерминацией, межличностной зависимостью, эго-идентичностью, личностными чертами, самоотношением, социально-психологической адаптацией, удовлетворенностью жизнью, смысложизненными ориентациями, целями-ценностями), что выявило индивидуально-психологические особенности в уровневой структуре самодостаточной личности.

Ключевые слова: самодостаточность, самодостаточная личность, уровневая структура самодостаточности, структурные компоненты самодостаточности, ценностные ориентации самодостаточности, индивидуально-психологические особенности, уровни самодостаточности.

Biloshitska A. S. Individual psychological particularities of the level structure of self-sufficiency of a person. – Manuscript.

The thesis for the Psychology candidate's degree, speciality 19.00.01 – general psychology, history of psychology. – State Institution «South Ukrainian national pedagogical university after K. D. Ushynsky», Odesa, 2017.

The thesis presents theoretical and methodological analysis of individual psychological particularities of the level structure of the phenomenon of self-sufficiency of a personality. The self-sufficiency of the individual is considered as an integrative personal psychological construct, the essence of which is expressed by the experience of self-providing by own efforts with moderation of social contacts, independence of viewpoint, awareness of ontic resources, promoting autonomous, independent, distanced, deliberate and controlled process of life, and determines the socialisation and individuation of the personality. The structural basis of self-sufficiency consists of constituent components (autonomy, independence, self-efficacy, purposefulness, self-efficacy, altruism, autonomy and self-understanding), and value orientations of self-sufficiency determine three levels – praxiological, acmeological and transcendental. Differentiation of levels allowed classification of self-sufficiency types by the aspects of life activity of a self-sufficient person – conative, reflective-cognitive, volitional, social and axiological. The complex of psychodiagnostic methods aimed at the study of the structural components (Questionnaire of structural components of self-sufficiency), value orientations of self-sufficiency (Questionnaire of value orientations of self-sufficiency) and analysis of the types of self-sufficiency in the context of aspects of life (Multilevel analysis of self-sufficiency structure) was created. The correlations between the indicators of self-sufficiency with various personal indicators (parameters of loneliness, sense of coherence, self-determination, interpersonal dependence, ego-identity, personality traits, self-relation, socio-psychological adaptation, life satisfaction, life-meaning orientations, objectives, values), which revealed individual psychological characteristics in the level structure of self-sufficient individuals, are theoretically substantiated and empirically confirmed.

Key words: self-sufficiency, self-sufficient person, the levels of self-sufficiency, structural components of self-sufficiency, values of self-sufficiency, individual psychological characteristics, levels of self-sufficiency.